

GAZSÓ DÁNIEL

A MAGYAR DIASZPÓRA FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

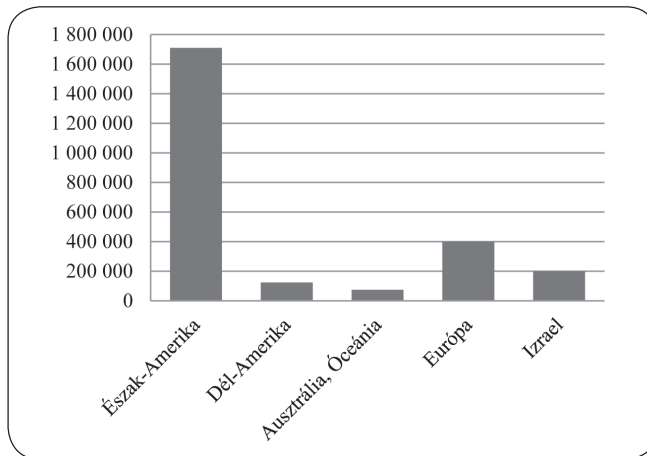
A világ különböző pontjain fellelhető, kisebb-nagyobb lélekszámú magyar közösségek kialakulásának okai Magyarország modern kori fejlődéstörténetében keresendők. A XX. század folyamán bekövetkezett határváltoztatások (elsősorban a trianoni békeszerződésben rögzített új államhatárok), valamint a Kárpát-medence térségét sújtó háborúk, egymást követő politikai rezsimváltások és gazdasági válságok által kiváltott emigrációs hullámok következtében több millió magyar ember került Magyarország határain kívülre, kisebbségi vagy bevándorló státusba. Ők és leszármazottaik – a külföldi magyarok – az őket körülvevő társadalmi környezet hatásainak függvényében több-kevesebb sikerrel megőrizték nemzeti identitásukat, generációról generációra átadva a kulturális másság és az etnikai határok fenntartásának igényét. Ezek a közösségek mára nagy múltú és kiterjedt intézményrendszerrel rendelkeznek.

Mint az az eddigiekből is kiderül, a külföldi magyar közösségek – elméleti szinten – legalább két nagyobb kategóriára oszthatók: egyrészt a határváltoztatások következtében kialakult, ún. őshonos (*autochton*) kisebbségi közösségekre; másrészt a migrációs eredetű (*allochton*) diaszpóra-közösségekre. Jelen tanulmány fókuszában ez utóbbi közösségtípus áll. A fogalmi kereteket tisztázva, diaszpórának hívjuk azokat a 1) földrajzilag széttagolt migrációs eredetű makroközösségeket, melyek 2) az őket körülvevő társadalomba integrálódtak, de nem teljesen asszimilálódtak, és 3) szimbolikus vagy objektív kapcsolatban állnak más területeken élő, de azonos származásúnak vélt rokon közösségekkel, valós vagy elképzelt óhazájukkal vagy anyaországukkal. Ennek az általános definíciónak a kiegészítéseként fontos megjegyezni, hogy a migrációs eredet – mint a diaszpóra alapkritériuma – elsősorban nem a tényleges, tehát a személyesen átélt migrációt jelenti, hanem az elvándorlás eseményének kollektív tudatban való megjelenését, szimbolikus, közösségformáló erejét.¹

A magyar diaszpóra pontos számszerű meghatározását több tényező is megnehezíti. Egyrészt a befogadó országok nagy hányadában a népszámlálások alkalmával nem kérdezik meg az összeírt személyek etnikai-nemzeti hovatartozását. E tekintetben csak a születési helyet és az állampolgárságot veszik figyelembe. Ilyen feltételek mellett az emigráns magyarok leszármazottai sehol sincsenek magyarként feltüntetve, annak ellenére, hogy sokan közülük büszkén vállalják magyar identitásukat. Másrészt, még ha a statisztikai adatok begyűjtésére alkalmazott kérdőív tartalmaz is erre utaló kérdést, nem biztos, hogy mindenki válaszol is rá:

1 A diaszpóra kategória definíciójáról és kritériumairól lásd bővebben Gázsó Dániel: Egy definíció a diaszpórakutatás margójára. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24 (2). 7–33.

az etnikai rejtőzködés szintén megnehezíti a magyar diaszpóra létszámának összeírását. Harmadrészt nincsenek pontos adataink arról sem, hogy a különböző emigrációs hullámokkal hány magyar ember hagyta el a Kárpát-medencét. Az első világháború előtt, a történeti Magyarország területéről kiáramló emigrációs hullámok etnikailag vegyesek voltak. A befogadó országok a magyar nemzetiségű bevándorlókat egy kategóriába sorolták az Osztrák-Magyar Monarchiából érkező más nemzetiségűekkel. A két világháború között kivándorló magyarok többsége pedig nem Magyarországról, hanem a szomszédos utódállamokból származott, így más ország állampolgáraként lett regisztrálva. Ahogyan Tóth Pál Péter is megállapította: „*Le-szögezhetjük – bármelyik úton is próbálunk kísérletet tenni a világban élő magyarok számának megállapítására, tudományosan elfogadható és igazolható eredményt nem kapunk.*”² Éppen ezért, e tekintetben csak szakmai becslésekre hagyatkozhatunk. Ezek alapján megállapítható, hogy a külföldi magyarok közül megközelítőleg annyian élnek diaszpórában, mint ahányan a határ-változtatások következtében kialakult kisebbségi közösségekben (lásd 1. ábra).³



1. ábra: Diaszpórában élő magyarok becsült létszáma régiók szerint⁴

- 2 Tóth Pál Péter: Magyarok a nagyvilágban. *Kisebbségkutatás*, 2001. 10 (4). 40–46.
- 3 A határváltoztatások következtében kialakult, szomszédos országokban élő, ún. őshonos kisebbségi közösségek létszáma a legfrissebb népszámlálások nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó korrigált adatai, illetve – ezek hiányában – a demográfiai becslések szerint (ezer főre kerekítve): Erdélyben 1 291 000 fő; Felvidéken 493 000 fő; Vajdaságban 264 000 fő; Kárpátalján 141 000 fő; Burgenlandon 10 000 fő; Horvátország Észak-Baranya megyéjében 9000 fő; Muravidéken 4000 fő. Lásd Kapitány Balázs: Külföldi magyar közösségek. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2015. 227–240. Letöltés helye: www.demografia.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.
- 4 Az ábra adatainak forrása: Nemzeti Önismeret – MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság 2011-ben készített diaszpóra-térképe. A térkép megjelent a *Magyar Nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégia kerete* című dokumentumban. Letöltés helye: www.bgazrt.hu/npki; letöltés ideje: 2016. 03. 22. A diaszpórában élő magyarok becsült számadatairól és a különböző források közötti eltérésekről lásd Papp Z. Attila: A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete néhány demográfiai, társadalmi jellemzője. *Kisebbségkutatás*, 2010. 19 (4). 621–638.

A diaszpórában élők pontos létszámát ugyan nem tudjuk, azt azonban igen, hogy mely országokban található nagyobb számú, migrációs eredetű magyar közösségek, hol vannak a legfőbb kulturális központjaik, mely településeken összpontosulnak intézményeik. Kétségtelen, hogy a legnagyobb számú magyar diaszpóra az Egyesült Államokban található (megközelítőleg 1 400 000 fő). Az ország délnyugati részén Kalifornia, északkeleti részén New York és Ohio tagállamokban élnek a legtöbben magyarok. Legfőbb kulturális központjaik: Los Angeles, New York és Cleveland városai. Kanadában ennél jóval kisebb, de más országokkal összevetve még mindig nagyszámúnak mondható a magyar kolónia (316 000 fő), melynek majd fele az Egyesült Államok fentebb említett északkeleti tagállamaival szomszédos Ontario tartományban él, elsősorban Torontóban és környékén. Latin-Amerikában magyarok (mintegy 125 000 fő) elsősorban Brazíliában (75 000 fő) és Argentínában (40 000 fő) élnek, de kisebb számban fellelhetők még Venezuelában, Uruguayban, Chilében, Costa Ricában, Paraguayban, Peruban, Kolumbiában és Mexikóban is. A magyar kulturális élet ebben a térségben főképp São Paulo és Buenos Aires városaiban, valamint – kisebb mértékben – Caracasban koncentrálódik. A déli féltekén jelentős számban élnek még magyarok Ausztráliában (67 000 fő), elsősorban Sydney, Melbourne és Adelaide városaiban, Új-Zélandon (7000 fő) és a Dél-Afrikai Köztársaságban (4000 fő). Európában összesen nagyjából 400 000 magyar él diaszpórában, többségük Németországban (120 000 fő), Ausztriában (90 000 fő) és Franciaországban (45 000 fő). Ezen kívül meghatározó még az izraeli magyar diaszpóra (megközelítőleg 200 000 fő). Ezek a becült értékek természetesen nem azonosak a közösségi életben aktívan résztvevők számával. Az ezzel kapcsolatos kutatások kimutatták, hogy a magyar származásúak csupán 5–15%-a vesz részt a diaszpóra szervezeti aktivitásában.⁵

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogyan alakultak ki ezek a migrációs eredetű magyar közösségek, különös tekintettel az Európán kívül élőkre. Meddig vezethető vissza a magyarok jelenléte a tengerentúlon? Mikortól beszélhetünk diaszpóra jellegű magyar közösségekről? Milyen migrációs folyamatok járultak hozzá kialakulásukhoz és későbbi gyarapodásukhoz? Kik, hányan, honnan és hova vándoroltak a különféle magyar emigrációs hullámokkal? Milyen fogadtatásban volt részük az őket befogadó országokban? Milyen változást hoztak a már korábban ott élő magyar diaszpóra-közösség szervezeti életébe? Hogyan alakult kapcsolatuk Magyarországgal? Elemzésem során ezekre a kérdésekre keresem a választ. A magyar diaszpóra fejlődéstörténetét négy szakaszra bontva mutatom be, a különböző korszakok emigrációs folyamatainak jellege, valamint diaszpórára gyakorolt hatása szerint. Az első szakasz az első világháborút megelőző korszakot, a második a két világháború közötti húsz esztendő, a harmadik a második világháborút követő éveket, valamint a magyarországi államszocializmus idejét, végül a negyedik a jelenkort, azaz a kétpólusú vilárendszer megszűnésétől napjainkig tartó időszakot jelöli. Még itt, az elején fontos kihangsúlyozni, hogy a

5 Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m.

magyar diaszpórának nincsen egyetlen, általánosítható, egyetemes története. A világban szét-szóródott magyar közösségek mindegyike más körülmények között fejlődött, intézményes kereteit a helyi igényeknek megfelelően alakította. A meglévő adatok, kordokumentumok és tudományos értekezések birtokában azonban – a teljesség igénye nélkül – felvázolhatók azok az események és társadalmi folyamatok, melyek jelentősen hozzájárultak e földrajzilag széttagolt közösségek és intézményrendszereik mai formáinak kialakulásához. Ennek a tanulmánynak ez a legfőbb célja.

I. szakasz: *paraszti exodus*

„Sok urunk nem volt rest, se kába,
birtokát óvni ellenünk
s kitántorgott Amerikába
másfél millió emberünk.” – József Attila⁶

Tengerentúli magyar diaszpóra-közösségek, szervezett magyar kolóniák csak a modern kori vándormozgalmak következtében alakultak ki. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a XIX. század előtt ne lettek volna magyarok az Újvilágban. A nagy felfedezők, utazók és tudósok, a keresztény hitet hirdető jezsuita misszionáriusok, és a függetlenné vált gyarmatok társadalmait gazdagító művészek és kereskedők közül többeknek cseng számunkra ismerősen a neve. Íme néhány közülük! Varga János, a Földet először körülhajózó, 1519-ben induló Magellán-expedíció tagja volt. Rátkay János, miután kijárta a sevillai misszionáriusképzőt és eljutott az áhított Amerikába, elsőként honosított búzát, zabot, európai gyümölcsfákat és kerti veteményeket Colorado völgyében. Koncság Nándor, pontos hegy- és vízrajzi térképével bizonyosságát adta annak, hogy a szigetnek feltételezett Alsó-Kalifornia valójában egy félsziget. Szentmártonyi Ignác, végighajózva földünk leghosszabb folyóját, először vázolta föl Észak-Brazília térképét. Kováts Mihály és Pollereczky János részt vettek az amerikai függetlenségi háborúban. Benyovszky Móric, Madagaszkár szigetének gyarmatosítója volt. Haraszthy Ágoston, a kaliforniai szőlőtermesztés és borászat megalapítója. Befejezésül – bár még hosszan sorolhatnám – Debály Ferenc József, az osztrák ármádia muzsikusa, miután részt vett a napóleoni háborúban, és nem találta szerencséjét sem Bécsben, sem Olaszországban, 1838 nyarán útra kelt Brazíliába. Az ott tomboló sárgalázjárvány miatt hajója végül nem Rio de Janeiróban, hanem Uruguay fővárosában, Montevideóban kötött ki, ahol 1841-ben – Francisco Acuña de Figueroa versét megzenésítve – megalkotta Uruguay ma is hivatalos

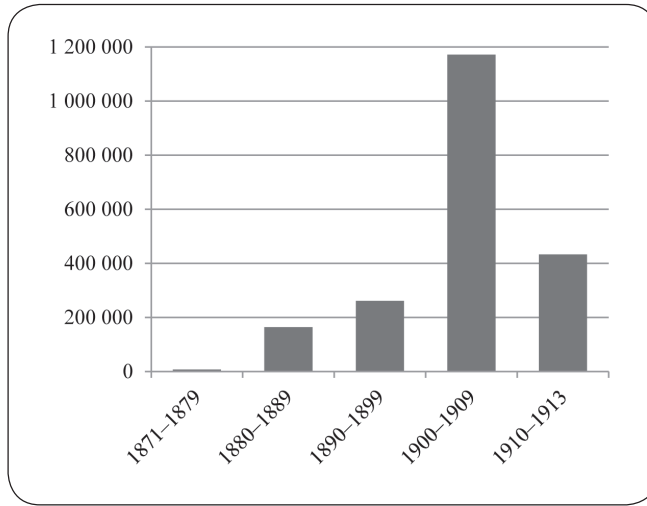
⁶ József Attila: Hazám. In: *József Attila összes versei*. Osiris Kiadó: Budapest, 2005. 493–497, itt: 459.

nemzeti himnuszának zenéjét. E korai magyar jelenlét az Újvilágban sok kutató érdeklődését felkeltette, így az ezzel kapcsolatos szakirodalom is bőséges.⁷ Ezek a kivándorlók azonban nem emigrációs hullámok következtében kerültek külföldre, hanem személyes indíttatásból, elhivatottságtól vagy kalandvágytól vezérelve.

Az első klasszikusnak nevezhető magyar politikai emigrációt az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverése váltotta ki. A világsi fegyverletétel és az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés között több ezren hagyták el az országot Haynau rémuralma és a politikai megtorlás elől menekülve. Többségük a Balkánon keresztül először az Oszmán Birodalomba, majd onnan Nyugat-Európába, illetve a tengerentúlra menekült. Ezt az utat járta meg a forradalom emblematikus alakja, Kossuth Lajos is (akinek már nyolc évvel halála után szobrot emeltek Amerikában, Cleveland városában).⁸ Az ebben az időben kialakult kivándorlási hullám éppen ezért Kossuth-emigráció néven maradt fenn a köztudatban, annak ellenére, hogy Kossuth és követői magukat nem emigránsnak, hanem száműzöttek neveztek. Ez volt a magyar történelem első olyan kivándorlási mozgalma, amely nemcsak itthon, hanem külföldön is jelentős kortárs irodalmat hagyott maga után. Kossuth és társai ugyanis sokáig dédelgették a hazatérés lehetőségét egy újabb magyarországi forradalom kitörése esetén, melynek kivitelezéséhez elengedhetetlennek tartották a száműzöttek feltérképezését. Ennek eredményeként születtek az első feljegyzések az Újvilágban letelepedett magyarokról.⁹ Ebben az időben alakult meg az első külföldi magyar sajtóorgánium is, a *Magyar Száműzöttek Lapja*, melynek első száma 1853-ban, New York városában jelent meg. Mindezzel együtt a Kossuth-emigráció sem volt elég méretes ahhoz, hogy nyomában diaszpóra jellegű közösségek jöhessenek létre. Erre – mint azt fentebb említettem – csak a XIX. század végére kiteljesedő népvándorlások adtak lehetőséget.

-
- 7 A témában meghatározó jelentőségű művek (a teljesség igénye nélkül): Halász Gyula: *Öt világrész magyar vándorai. Magyar fölfedezők Benyovszkytól napjainkig*. Grill Károly: Budapest, 1936.; Ugyanő: *Világjáró magyarok*. Aquincum Irodalmi és Könyvkiadó Rt.: Budapest, 1945.; Ács Tivadar: *Akik elvándoroltak*. Kapisztrán Nyomda: Budapest, 1940.; Ugyanő: *Magyarok Latin-Amerikában*. Officina: Budapest, 1944.; Ugyanő: *Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban 1861–1865*. Pannonia: Budapest, 1964.; Miklós Elemér – Vér Andor: *Magyarok Délamerikában*. Frigerio e Hijo: Buenos Aires, 1942.; Szabó László: *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. Európa Könyvkiadó: Budapest, 1982.; Puskás Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 1982.; Kunz Egon: *Magyarok Ausztráliában*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 1997.; Anderle Ádám: *Magyarok Latin-Amerikában. Rubicon* („Emigráció” – tematikus lapszám), 2008. 1. Letöltés helye: www.rubicon.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.; Torbágyi Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*. Szegeci Tudományegyetem: Szegec, 2009.
- 8 Az első amerikai Kossuth-szobor történetéről lásd Bakó Elemér: Kossuth Lajos legelső amerikai szobra. Felállították Cleveland városában, 1902. szeptember 27–28-án. In: Ugyanő: *A világ magyarsága*. Magyarok Világszövetsége Nyugati Régiója: Budapest, 1998. 63–66.
- 9 A Kossuth-emigrációról lásd bővebben Várdy Béla: *Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története*. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága: Budapest, 2000. A tengerentúli magyar emigrációról szóló korabeli (1800-as években megjelent) publikációkat lásd Torbágyi Péter: *Magyarok Latin-Amerikában*. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaság: Budapest, 2004. 11.

Az 1830-as évektől az első világháború kitöréséig több mint 50 000 000 ember hagyta el Európát. Ebben az elvándorlási folyamatban – melynek fő útvonala Észak-Amerikába vezetett – Kelet-Közép-Európa népessége viszonylag későn, csak az 1870–80-as években kapcsolódott be. 1871 és 1913 között elsősorban gazdasági, egzisztenciális okok miatt közel 2 000 000 magyar állampolgár vándorolt ki a tengerentúlra. Többségük a XX. század első évtizedében hagyta el az országot (lásd 2. ábra).



2. ábra: Tengerentúlra vándorolt magyar állampolgárok száma 1871 és 1913 között¹⁰

Természetesen a történeti Magyarország területéről elvándorolók nem voltak mind magyar nemzetiségűek. Becslések szerint részarányuk alig haladta meg a 25%-ot.¹¹ A befogadó országokban – mint azt korábban említettem – egy kategória alá (például Latin-Amerikában az „austriaco” vagy az „austro-hungaro”, azaz osztrák, illetve osztrák-magyar kategóriába) sorolták őket az Osztrák-Magyar Monarchiából származó más nemzetiségű (német, szlovák, román, rutén, szerb, horvát stb.) bevándorlókkal. Ezzel az etnikailag heterogén migrációs hullámmal elvándoroltak háromnegyede férfi, ezen belül szintén háromnegyede fiatal, 20 és 49 év közötti volt (az 50 évesnél idősebbek aránya nem érte el még a 3%-ot sem). Túlnyomó többségük az ipari centrumoktól távol eső, gazdaságilag elmaradott területeken élő agrárnépességhez tartozott: földnélküli zsellér, elszegényedett paraszt, mezőgazdasági munkás volt. Következésképpen úgy a köznyelvben, mint a szakirodalomban ezt az emigrációs hullámot paraszti exodusnak szokták nevezni, mely a történeti Magyarország egyes régióinak teljes

10 Az ábra a tengeri kikötők adatait jeleníti meg. Forrás: Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m. 622.; Vö: Puskás, 1982. Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, i.m. 443–446.

11 Kovács Imre: *A kivándorlás*. Cserépfalvi: Budapest, 1938.

elnéptelenedését, míg a tengerentúli magyar diaszpóra-közösségek kialakulását eredményezte.¹² „*Tegnap* – írta Ady Endre 1907. november 5-i naplóbejegyzésében – *egy falu népe vonult át szép Budapest vasárnapi népü körútjain. Nem báméskodtak, nagyon komolyak voltak, s őket is alig vették észre. De akik észrevették s megkérdezték, azoknak válaszolt szívesen a vándorló csapat vezére: – Ez itt Mezöcsát község, az egész falu, megyünk Amerikába. Se váddal, se panasszal, se kérkedéssel, se vígan, se szomorúan, ezt válaszolta. És belemutatott a csapatba s hozzátette: – Senkit se hagytunk otthon, viszünk mindenkit, a zsidót is. Igen, ott volt a csapatban a zsidó is, a falu zsidója. S mennek szép egyetértésben, a földönfutók közös sorsával Amerikába.*”¹³

A századforduló idején sok vita folyt Magyarországon arról, hogy az emigráció hasznos vagy káros hatással van-e a társadalomra. Kezdetben sokan pozitívan ítélték meg a folyamatot, mondván, hogy enyhíti az egyre jobban kiélesedő gazdasági és nemzetiességi feszültségeket: csökkenti a munkanélküliséget, és – mivel az emigráció eleinte a Felvidék szlováklakta településeiben volt tapasztalható – növeli a magyarok arányát a Kárpát-medencében. Az elvándorlás rohamos növekedésével azonban ezt a pozitív hozzáállást felváltotta az aggodalom. „*Amióta a kivándorlás a Felvidékről átragadt az ország egyéb részeire, s immár mindenünnen szedi áldozatait [...] amióta a nép kiözönlése szinte ijesztő mérveket ölt, mert negyvenezernél több útlevelet adnak ki évenként Amerikába [...] azóta a kivándorlás megszűnt érdekes jelenség lenni, lett belőle nemzetünk jövőjét, hazánk gazdasági és szociális fejlődését fenyegető veszedelem*” – írta Thirring Gusztáv, a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal igazgatóhelyettese, a migrációs folyamatok korabeli szakértője.¹⁴ Mindennek következtében a magyar kormány szükségét érezte az emigráció megfékezésének. A megoldást azonban nem a kivándorlás legfőbb okainak – a nemzetiességi ellentétekből és a feudális típusú latifundium rendszerből fakadó konfliktusok – megfelelő kezelésében látta, hanem magának az elvándorlásnak a korlátozásában. Így születtek meg az első népvándorlást szabályozó hazai törvényrendeletek: a Tisza-féle 1903. évi IV. törvénycikk és az Andrassy-féle 1909. évi II. törvénycikk.¹⁵ A szigorító intézkedések végrehajtására új intézmények jöttek létre: a Központi Kivándorlási Bizottság és a belügyminisztérium keretein belül felállított Kivándorlási Tanács. Ezek többek között a fiúmei kikötő ellenőrzésére összpontosultak.

A kivándorlás rendszeti úton történő megfékezésével egy időben megjelentek az Újvilágban letelepedő magyarokról szóló első tudományos jellegű beszámolók (köztük a fentebb

12 Rác István: *A paraszti migráció és politikai megítélése Magyarországon 1849–1914*. Akadémia Kiadó: Budapest, 1980.; Puskás, 1982. Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, i.m.; Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m.

13 Ady Endre: *Mezöcsát megy Amerikába*. Budapesti Napló. In: *Ady Endre összes prózai műve. Cikkek, tanulmányok – 1907. október–december*. 9. kötet. 26. fejezet. III. rész. Letöltés helye: www.mek.oszk.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

14 Thirring Gusztáv: *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság*. Kilián: Budapest, 1904. 108.

15 Mindkét törvénycikk teljes szövege olvasható a www.1000ev.hu weboldalon; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

idézett Thirring Gusztáv 1904-ben publikált átfogó elemzése). Mindemellett megalakultak azok az államilag finanszírozott lapok is (*A Kivándorló*, a *Kivándorlási Ellenőr* és a magyar-horvát kétnyelvű *Kivándorlási Értesítő*), melyek a külföldi lehetőségeket sokszor negatív színben tüntették fel, az elvándorlásra morfondírozók itthon marasztalása érdekében. A tengerentúli magyar sajtótermékek is megsokszorozódtak. Az első világháború kitöréséig csak az Egyesült Államokban több mint száz magyar lap jelent meg (igaz többségük rövid életű és lokális jelentőségű volt).

Az Egyesült Államokon kívül, ugyan kisebb létszámban, de jutottak magyarországi emigránsok Kanadába (ahol könnyebben lehetett földhöz jutni), Ausztráliába (mely élénk gazdasági kapcsolatban állt az Osztrák-Magyar Monarchiával) és Latin-Amerikába is. Ez utóbbi kontinens felé irányuló korai migrációs hullámok egyik sajátossága, hogy a történeti Magyarország területéről a latin-amerikai országokba – az elszegényedett parasztok és mezőgazdasági munkások mellett – viszonylag nagy számban érkeztek vándorcigányok. Ennek következtében e térségben a magyar szó spanyol megfelelője, az „*húngaro*” a cigányok megnevezéseként terjedt el a köztudatban. E jelenségre Karl Lumholtz, norvég felfedező is felhívta a figyelmet. *Ismeretlen Mexikó (Unknown Mexico, 1902)* című többkötetes úti leírásában így számolt be a cigányokkal való találkozásról: „*Sok volt közöttük a boszniai és nem hiányoztak a törökök és görögök sem, akik medvéket és majmokat vittek magukkal, de mivel legtöbbjük Magyarországról származott, egész Mexikóban magyarokként ismerték őket... Biztosítottak róla, hogy jelenleg is vannak egész Amerikában utazgató cigányok, és meg is állapítottam, hogy néhány nő közülük chilei és más latin-amerikai köztársaság ezüstérméit hordja a hajfonatában.*”¹⁶ Az „*húngaro*” szó cigányok megnevezésére való használata mind a mai napig tapasztalható ezekben az országokban.

A XIX–XX. század fordulójára kiteljesedő európai migráció nem volt egyirányú. Sokan ideiglenesen, a hazaköltözés reményével mentek ki szerencsét próbálni a tengerentúlra. A visszatelepítési akciók, valamint a befogadó országok gazdasági helyzete jelentősen befolyásolta a végleges letelepedés szándékát. A magyarországi statisztikák szerint 1899 és 1913 között a kivándorlók közel negyede visszatért szülőföldjére.¹⁷ Az Egyesült Államokban 1907-ben kezdődő gazdasági válság következtében az 1908. évben többen vándoroltak vissza eredeti otthonukba, mint onnan a tengerentúlra. Voltak olyanok is, akik többször megtették a hosszú utat az öreg és az új kontinens között. A századelőn ezeket az ingázókat úgy nevezték: a „tenger madarai”.¹⁸

16 Torbágyi, 2004. Magyarok Latin-Amerikában, i.m. 180.; Vö: Lumholtz, Karl: *El México Desconocido. Cinco años de exploración entre las tribus de la Sierra Madre Occidental: en Tierra Caliente de Tepic y Jalisco, y entre los tanascos de Michoacán*. Vol. II. Charles Scribner's Sons: New York, 1904. 296–299.

17 Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m.

18 Puskás Julianna: Migráció Kelet-Közép-Európában 19. és 20. században. *Regio – Kisebbségtudományi Szemle*, 1991. 2 (4). 22–48.

II. szakasz: *határon túlról tengerentúlra*

„*Meg akarsz gazdagodni? Fázol? Éhezel? Nincs munkád? Jelentkezz a kubai magyar kivándorlók irodájában...*” – 1922-ben megjelent röpirat Erdély és Felvidék magyar lakta városaiban¹⁹

Az első világháború alatt szinte teljesen megszűnt magyar emigráció az 1920-as években nagy lendülettel éledt újjá. A két világháború között kivándoroltak anyaországi részaránya azonban igen csekély, alig 20% volt.²⁰ A magyar emigránsok többsége az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése és a trianoni békeszerződés következtében létrejött szomszédos utódállamokhoz csatolt területekről származott, így Csehszlovákia, Románia, Ausztria és a Szerb–Horvát–Szlóven Királyság (1929-től Jugoszláv Királyság) állampolgáraként hagyta el szülőföldjét.²¹ Úti céljuk kiválasztásában meghatározó volt, hogy az elsődleges célország, az Egyesült Államok, liberális bevándorlási politikáját feladta, és szigorító rendeleteket vezetett be. A kongresszus 1921. május 19-én tartott ülésen elfogadta a nemzeti, etnikai alapú bevándorlási kvótarendszert (*Emergency Quota Act*), mely egyrészt mennyiségileg meghatározta az Egyesült Államokba beengedhető bevándorlók számát (összesen 356 995 fő évente), másrészt az egyes országok részére (kivéve a nyugati féltekét) kvóta keretet szabott meg az 1910-es népszámlálásban országonként kimutatott népesség 3%-ában. Ezt a keretet tovább korlátozta az 1924. évi bevándorlási törvény (*Immigration Act*), mely az évente beengedhető létszámát 164 557 főre, nemzetiség szerinti arányát pedig 3-ról 2%-ra csökkentette, ráadásul a 20 évvel korábbi, 1890-es népszámlálási adatokra alapozva. Ez az újabb megszorítás a Kelet-Közép-Európából származó migránsokra nézve különösen drasztikusnak bizonyult, hiszen mint azt fentebb kifejtettem, Európának ez a része jóval később, csak a XIX. század végén csatlakozott a modern kori népvándorlási folyamatokba, következésképpen az 1890-es népszámláláskor az Egyesült Államokban élő, különböző nemzetiségű kelet-közép-európai lakosok száma igen csekély volt.²²

19 Torbágyi Péter: *Magyar vándormozgalmak és szórványközösségek Latin-Amerikában a második világháború kitöréséig (Doktori értekezés)*. Szegedi Tudományegyetem: Szeged, 2007. 109. Letöltés helye: doktori.bibl.u-szeged.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

20 Torbágyi, 2004. Magyarok Latin-Amerikában, i.m.

21 A szomszédos utódállamokhoz került, Magyarországtól elcsatolt területeken élők magyar állampolgárságának elvesztéséről és új állampolgárságuk felvételéről az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződést becikelyező 1921. évi XXXIII. törvénycikk 61. cikke rendelkezett: „*Mindazok a személyek, akiknek illetősége (»pertinenz«) oly területen van, amely azelőtt a volt Osztrák–Magyar Monarchia területeihez tartozott a magyar állampolgárság kizárásával jogérvényesen annak az Államnak az állampolgárságát szerzik meg, amely az említett területen az állami főhatalmat gyakorolja.*” Letöltés helye: www.1000ev.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

22 Az Egyesült Államok 1920-as években elfogadott, bevándorlást szigorító rendeleteiről lásd Puskás Julianna: *Az Egyesült Államok bevándorlási politikája (1890–1990). Regio – Kisebbség, politika, társadalom*. 1993. 4 (3). 151–181.

Ezek a korlátozások megnövelték a többi tengerentúli ország felé történő elvándorlást, ahol – az Egyesült Államokkal ellentétben – kifejezetten szorgalmazták az újonnan érkező európaiak letelepedését. A két világháború között több tízezer (többségében a Felvidékről, Erdélyből, Vajdaságból és Délvidékről származó) magyar került Ausztráliába, Kanadába és Latin-Amerikába, elsősorban Brazíliába és Argentínába, valamint kisebb mértékben Chilébe, illetve az Egyesült Államokhoz közelebb eső Mexikóba, Kubába és Venezuelába. Brazília São Paulo és Paraná államaiban sorra születtek magyar települések, melyek közül talán a legismeretesebbé Árpádfalva, Szentistvánfalva és Boldogasszonyfalva váltak.²³

Míg más Kelet-Közép-Európából származó tengerentúli kolóniák anyaországuk folyamatos támogatásának köszönhetően viszonylag gyorsan kialakították intézményeiket az őket befogadó országokban, addig a magyar állam sokáig tétlenül figyelte a döntő többségében román, cseh-szlovák és szerb–horvát–szlovén útlevelel rendelkező magyarok ilyen irányú törekvéseit. A Horthy-kormány kezdetben a nyugat-európai országokban élő magyarokkal igyekezett felvenni a kapcsolatot részben azért, hogy a revizionista politika mögé állítsa őket. Az ez irányú törekvések megjelentek már az 1920-ban létrehozott Külföldi Magyarok Szövetségének 1921-ben tartott berlini kongresszusán is. (Ez a találkozó, valamint az 1929-ben megrendezett Magyarok I. Világkongresszusa alapozták meg az első bécsi döntés évében, 1938-ban megalakult Magyarok Világszövetségét.) A tengerentúli közösségek Magyarországtól csak azután kaptak anyagi támogatásokat, miután az ország vezetői ráeszméltek, hogy a Tanácsköztársaság bukását követően kivándorolt (főként baloldali politikai nézeteket valló) magyar emigránsok kulturális, sport- és szociális tevékenységei egyre népszerűbbé váltak az újonnan érkezett, mindenfajta érdekképviselőt nélkülöző utódállambeli magyarok körében.²⁴ Az így elindított anyaországi támogatások következtében világszerte jöttek létre olyan új magyar egyesületek és szervezetek, melyek a Magyarországon és a befogadó államok többségében tiltott kommunista szervezkedésektől mentesek voltak.

Ebben az időben vált a dél-amerikai magyar kulturális élet központjává Buenos Aires és São Paulo. Ezekben a városokban igen nagy számban gyűltek össze magyarok, és részben az előbb említett anyaországi támogatásoknak köszönhetően élénk kulturális életet alakítottak ki maguknak. Az új intézmények létrejöttével egy időben megjelent a magyar sajtó is a térségben: a *Délamerikai Magyar Hírlap*, a *Délamerikai Magyar Újság*, a *Délamerikai Magyarság* és a *Magyar Szó*, melyek az aktuális hírek közlése mellett nagy hangsúlyt fektettek a helyi magyar jelenlét történetének felkutatására és ismertetésére. Külön ügyeltek arra, hogy a többségi társadalom felé egyszer és mindenkorra tisztázzák: a magyarok (*húngaros*) a közhiedelemmel ellentétben nem cigányok (*gitanos*). Sokan ugyanis attól tartottak, hogy ha ezt sürgősen nem

23 Szabó, 1982. Magyar múlt Dél-Amerikában, i.m.; Boglár Lajos: Énem brazil bűvópatakjai. *Napút Online kulturális folyóirat – Utazók, utazások*, 1999. 1 (4). Letöltés helye: www.napkut.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

24 Torbágyi, 2004. Magyarok Latin-Amerikában, i.m.

bizonyítják be, akkor a magyar közösségek a vándorcigányokhoz hasonló diszkriminációban részesülnek majd az őket befogadó latin-amerikai országokban.

Összességében véve a paraszti exodushoz képest a két világháború között a kivándorlás mértéke ugyan csökkent, a célországok száma megsokszorozódott, melynek következtében a magyar diaszpóra földrajzi, térbeli kiterjedése is megnőtt. Az ebben a két évtizedben kialakult tengerentúli kisközösségeket tovább gyarapították a második világháború utáni magyar emigrációs hullámokkal érkezők.

III. szakasz: *társadalompolitikai megosztottság*

„Látni azt, amit a kolumbuszi hajó árbockosarából látott a matrózgyerek, amikor, hajnal felé, izgatottan és rekedten kiabálni kezdett: »Föld, Föld!...« – (Lehet, hogy ez a kiabáló matrózgyerek örökké bennünk él, minden emberben; csak néha elalszik az árbockosárban. Kolumbusz és társai még aludtak, amikor a Föld már derengett a Fényben.) Visszamentem a Köröndön túlra, és sietni kezdtem. Mikor indul már a Föld felé az a vonat?...” – Márai Sándor²⁵

Az 1940-es évektől az elvándorlás motivációi egyre komplexebbé váltak. Alig két évtized leforgása alatt több százezer ember hagyta el Magyarországot három, időben és jellegében eltérő emigrációs hullámmal. Az első a háború alatt külföldre került és hazatérni nem kívánó katonákból, hadifoglyokból és deportáltakból, valamint a közeledő szovjet hadsereg elől menekülőkből állt. A másodikat az államszocializmus előtti évek demokratikus törekvéseinek képviselői és pártolói alkották. A harmadikat az 1956-os forradalom leverése váltotta ki. E három exodus a magyar diaszpóra-közösségek lélekszámát jelentősen megnövelte, azonban belső, társadalompolitikai szegregációját is fokozta. A politikai hovatartozás kérdése – mely Magyarország szovjet megszállását és az államszocializmus kialakítását követően meghatározóvá vált – a külföldön működő magyar szervezetek szétválásához és egymással ellentétben álló új szervezetek alapításához vezetett. A következőkben a magyar diaszpóra fejlődéstörténetének ezen összetett és meghatározó szakaszát vesszük górcső alá.

A második világháború, a népiirtás, az erőszakos áttelepítések és a civil lakosság tömeges menekülésének következtében 1945 őszére több mint 11 000 000 ember vált hontalanná Európában. Többségüket 1947 nyaráig repatriálták, azonban közel másfél millióan nem kívántak származási helyükre visszatérni.²⁶ A szövetséges államok menekültügyi szakértői a hontalan személyeknek külön státust adtak, melynek angol elnevezése *displaced person* (rövidítve DP)

25 Márai Sándor: *Föld, föld!...* Helikon Kiadó: Budapest, 2006. 430.

26 Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m.

volt. Innen a második világháború emigránsainak közismert beceneve: „a dipik”. Egy 1945 áprilisában kelt memorandum (*SHAEP Plan of April 1945 – Administrative Memorandum No. 39*) értelmében a főként Németország és Ausztria területén felállított menekülttáborokba tömörített dipiket három csoportra osztották. Az első csoportot az Egyesült Nemzetek tagállamainak hontalan polgárai (*United Nations DPs*) alkották. A második csoportba a tengelyhatalmak (Németország, Ausztria és Japán) polgárait sorolták: őket ellenséges dipiknek (*enemy DPs*) nevezték. Végül a harmadik csoportba a volt ellenséges országok (Olaszország, Románia, Bulgária és Magyarország) hontalanjai (*ex-enemy DPs*) kerültek.²⁷ A menekültügyek kezelésével kezdetben – a felszabadított országok kormányai és az önkéntes szervezetek mellett – az Egyesült Nemzetek Segélyezési és Rehabilitációs Igazgatósága (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, UNRRA) foglalkozott. A hontalanok magas létszáma – mely jóval meghaladta a szövetséges hatalmak számításait –, valamint hazaköltöztetésük politikai okok és egyéb félelmek miatti elutasítása következtében a menekültügy rendezése a vártnál tovább elhúzódott. A probléma kezelésére 1947-ben – szintén az ENSZ égisze alatt – megalakult a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (International Refugee Organization, IRO), mely Európában átvette az UNRRA feladatkörét: 1947. július 1. és 1951. december 31. között 1 038 750 személy letelepedését koordinálta.²⁸

A hátrányos megkülönböztetést elszenvető, volt ellenségnek tartott menekültek (*ex-enemy DPs*) közül sokan az öreg kontinens elhagyása mellett döntöttek. Legtöbben az Egyesült Államokba (360 000 fő) mentek, de viszonylag sokan érkeztek Kanadába (150 000 fő), Ausztráliába (200 000 fő), Új-Zélandra (10 000 fő) és Dél-Amerikába (140 000 fő) is.²⁹ Az európai menekültek mintegy 20%-a zsidó volt. Közülük azok, akik nem tértek vissza szülőföldjükre nagyrészt Palesztinában, illetve az 1948-as zsidó államalapítást követően Izraelben telepedtek le. Az Egyesült Államokba történő emigráció újra tömegessé válását az 1948-as menekültügyi törvény (*Displaced Persons Act of 1948*) tette lehetővé, mely a kvótarendszert ugyan nem törölte el, de megengedte, hogy a kvótákat több évre előre betöltsék, valamint előírta 202 000 Európában tartózkodó hontalan személy és 3000 árva gyermek 1950 júniusáig történő befogadását.³⁰ A tengerentúli országok többsége szintén megnyitotta határait az európai menekültek előtt, azonban szigorúan szelektálta őket. Kanadában előnyben részesítették a bányászokat, fakitermelőket, mezőgazdasági munkásokat. Ausztráliában szerződés aláírásával kötelezték az újonnan érkezőket arra, hogy a kormány által kijelölt – többnyire fizikai – munkát legalább két évig elvállalják. Hasonlóak voltak a

27 Holian, Anna: The Invention of the Displaced Person. In: Ugyanó: *Between National Socialism and Soviet Communism. Displaced Persons in Postwar Germany*. University of Michigan Press: Michigan, 2011. 29–55.

28 Puskás, 1991. Migráció Kelet-Közép-Európában, i.m.

29 Uo.

30 Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Mikes International: Hága – Országos Széchényi Könyvtár: Budapest, 2006. Letöltés helye: www.mek.oszk.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

feltételek a latin-amerikai országokban is: vízumpreferenciát adtak azoknak, akik valamely hiányszakmában jártasak voltak.

A második világháború menekültjeinek nemzetiség szerinti megoszlásáról nincsenek pontos számadataink. Abban az időben a népszámlálások eredményei sokszor pontatlanok voltak, a korabeli sajtóhírek egymásnak gyakran ellentmondtak. Az utólagos szakmai becslések szerint 1945 tavaszán megközelítőleg 1 000 000 kitelepített, elhurcolt, vagy a szovjet megszállás elől menekülő magyar állampolgár tartózkodott Ausztriában és Németországban. Többségük még ugyanebben az évben, szervezeten vagy egyénileg visszatelepedett Magyarországra. Akik a repatriálást elutasították, továbbvándoroltak Nyugat-Európába és a tengerentúlra.³¹ A magyarországi menekültek – volt ellenségként meghatározott státusuknál fogva – nem részesültek UNRRA segélyben. A hadifoglyok leszerelésének bonyolítására és a repatriálások előkészítésére 1945-ben megalakult a Magyar Menekültügyi Bizottság. Működését – Magyar Hontalanok Képviselője az Egyesült Államok Övezetében (Representation of Displaced Hungarians in the US Zone) néven – az amerikaiak európai főhadiszállása is jóváhagyta. A táborokba tömörített magyar menekültek hamar ráeszméltek, hogy helyzetük nem fog egyhamar rendeződni, ezért az egyházak segítségével elkezdték megszervezni a kiskorúak oktatását: egymás után születtek a magyar iskolák a menekülttáborokban. Az iskolákkal és egyházakkal karöltve újjáéledt a magyar cserkészlet is: az első külföldi magyar cserkészcsapatok szintén az ausztriai és németországi menekülttáborokban jöttek létre.³²

Azokat, akik továbbvándoroltak Nyugat-Európába és a tengerentúlra – a magyar szervezeteken és egyházakon kívül – a régi (második világháború előtt kivándorolt) emigránsok is segítették. Lakhelyet és munkát kínáltak fel nekik, sok esetben még felelősséget is vállaltak értük, hogy megkönnyítsék bejövetelüket és letelepedésüket a befogadó országban. Akadtak azonban olyanok is, akiknek fenntartásaik voltak velük szemben: *„Nekünk majd gondunk lesz rá, hogy Amerika jóságos nagylelkűségével ne lehessen visszaélni és se náci, se nyilasok, se megrögzött Horthy-gonosztevők ennek az akciónak kapcsán ide be ne csempészhessék magukat. Ezeknek kívül tágasabb, ezek csak maradjanak DP-k”* – jelent meg *Az Ember* című New York-i hetilap

31 Az IRO adatai szerint az Egyesült Államokban mintegy 17 000, Kanadában 16 500, Ausztráliában 14 500 második világháború után kivándorolt egykori magyar állampolgárt tartottak nyilván. Különböző becslések azt is valószínűsítik, hogy Dél-Amerikába mintegy 10 000 magyar származású dipi került. Lásd Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m. 623.; Vö: Puskás, 1991. Migráció Kelet-Közép-Európában, i.m. 106–108.

32 A magyar cserkészlet újrászervezését külföldön intézményes keretek között az 1946-ban alapított Teleki Pál Cserkész Munkaközösség segítette. Míután az 1912-ben létrehozott Magyar Cserkészszövetséget 1948-ban megszüntették, és a cserkészmozgalmat Magyarországon felváltotta az úttörő mozgalom, a Munkaközösség felvette a Magyar Cserkész Szövetség nevet, amely egy darabig Száműzött Magyar Cserkész Szövetség (Hungarian Scout Federation in Exile) néven is működött. Székhelyét 1950-től az Egyesült Államokban alakította ki. Végül 1989-ben Külföldi Magyar Cserkészszövetség (Hungarian Scout Federation in Exteris) névre keresztelték, mely jelenleg a világ négy földrészén több ezer diaszpórában élő magyar cserkészlet tömörítésébe. Lásd www.kmcssz.org; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

1948. május 22-i számában.³³ Az 1940-es évek második felében kialakult konfliktusok a régi és az új magyar emigránsok között idővel még kiélezettebbé váltak.

Mindeközben Magyarországon 1947-ben kezdetét vette a háború utáni magyar emigráció második szakasza. E két – a kivándorlás idejét és okait tekintve eltérő – hullámmal külföldre kerültek az egyszerűség kedvéért negyvenötösöknek és negyvenheteseknek szokták nevezni. Borbándi Gyula pontokba szedett általános jellemzése jól tükrözi a köztük lévő különbségeket. Negyvenötösök: „a) 1939 és 1945 között idegen kényszermunkásokként a náci Németországba kerültek, b) a háború alatt német hadifogságba jutottak, c) külföldiekként hitleri koncentrációs táborokban rabságukat túlélték (tehát politikai foglyok és megsemmisítésre ítélt zsidók). Mindezeket a szövetségesek szabadították fel és mentették meg a további szenvedésektől. A dipik később kiegészültek azokkal a hontalan külföldiekkel, akik a nácizmus alatt Németországba kerülve hazájukba visszatérni nem szándékoztak, vagy a szovjet kommunista uralom elől elmenekültek.”³⁴ Negyvenhetesek: „a) 1945-ben a régi közéletben szerepet játszottak, de a nyugatra távozást elutasították és a beilleszkedés szándékával otthon maradtak; b) a Hitlerrel szembeni ellenállásban részt vettek, a német nácizmus és a nyilasuralom végét örömmel üdvözlötték, az új rend elindításában közreműködtek; c) nem kis számban olyanok is, akik egy emberséges és türelmes szocializmust is tudomásul tudtak volna venni.”³⁵ Az 1947 után kivándoroltaknak – a negyvenötösökkel ellentétben – személyes tapasztalatai voltak a szovjet megszállásról. Nem tömegesen hagyták el az országot, hanem egyénileg (esetleg családotul), és nem voltak menekülttáborokba tömörítve. Külföldi fogadtatásuk kedvezőbb volt, hiszen a háború után hatalomra került nyugat-európai kormányok nem tartották őket volt ellenségnek. Többségük – kiváltképp, akik aktívan részt vettek az 1945 és 1948 közötti konszolidációs korszak demokratikus törekvéseiben – politikai pártállása, hivatali beosztása vagy a magyar szélsőbaloldal szervezeteivel szemben tanúsított magatartása miatt kényszerült emigrációba. Pap István (volt országgyűlési képviselő, aki élete nagy részét Kanadában, Windsor városában kertészként élte le) regényes önéletrajzában így emlékszik vissza saját, 1948-as emigrációjára: „Egy kommunista barátom megüzente a feleségemmel, hogy vigyázzak, engem ő eddig néhány elvtársával együtt fedezni próbált, ha sokat járt is a szám, de ennek vége. Eddig fedeztek, tovább nem tudnak. Tűnjek el minél hamarabb. Akkor azt hittem, rövid időre búcsúzom. Két, esetleg három évre. Negyven éve volt ez, és még mindig idegenben élek.”³⁶

A negyvenötösök és negyvenhetesek hangadói ridegen és barátságtalanul, olykor ellenségesen álltak egymással szemben. Mind a két emigrációs csoportosulás a másikat hibáztatta a magyarországi eseményekért. A negyvenhetesek azzal vádolták legkiélezettebben a

33 Az idézett hetilapot a két világháború között emigrált, bihariószegi (ma Románia) származású újságíró, Göndör Ferenc alapította és szerkesztette. Lásd Borbándi, 2006. A magyar emigráció életrajza, i.m. 44.

34 Uo. 5.

35 Uo. 53–54.

36 Pap István: *Hol a hazám?* Magánkiadás: Győr, 1988. 112.

negyvenötösöket, hogy Hitlert kiszolgálva utat engedtek a Nyilaskeresztes Párt hatalomátvételének. Ezzel szemben a negyvenötösök Sztálin kiszolgáltatását és a szovjet megszállás elfogadását rótták fel a negyvenheteseknek. Politikai vitáik következtében kialakult a magyar diaszpóra két tábora: „a negyvenötösök a »nemzeti emigráció« Eckhardt Tibor és köre, valamint a negyvenhetesek a »demokrata emigráció«. Nagy Ferenc, Varga Béla, Kovács Imre, és csoportja.”³⁷

A magyar diaszpóra-közösségek számszerű gyarapodása és társadalompolitikai szegregációja közben Magyarország mindinkább elhatárolódott a külföldön élő emigránsoktól. Az 1940-es évek végéhez közeledve egyre szigorúbb eljárások indultak velük szemben: először magyar állampolgárságuktól fosztották meg őket (az 1947. évi X. törvény alapján), majd magyarországi vagyonuktól is (az 1948. évi XXVI. törvény értelmében).³⁸ Az államhatárok átlépésének szigorú korlátozása 1949-re véget vetett a második világháborút követő magyarországi migrációs folyamatoknak. A szovjet mintára kialakított egypártrendszerben az elvándorlás új kontextusba került: politikai állásfoglalásnak minősült. A hazai történetírás is újraértelmezte a téma megközelítését: „Elsőként az emigráns és emigrál szavak tudatos elkerülésének szándékával a disszidens szónak új jelentéstartalmat adtak, hogy megkülönböztessék a második világháború előtt létező kivándorlást a kommunista Magyarországot »hűtlenül elhagyott személyektől«. [...] Másrészt a magyar történetírás által hivatalosan politikai emigrációnak nevezett Rákóczi- és Kossuth-emigráció mellett mind nagyobb hangsúlyt kapott a korábban nem, vagy csak ritkán említett, a Tanácsköztársaság bukását követő baloldali politikai emigráció [...]”³⁹

Az 1949-et követő vándorlási csendet az 1956-os forradalom, illetve annak szovjet csapatok bevonásával történő leverése szakította meg, melynek következtében mintegy 200 000 ember hagyta el Magyarországot. Ez volt a spanyol polgárháború óta a civil lakosság legnagyobb spontán mozgalma Európában. Az ötvenhatosoknak nevezett kivándorlók több mint fele szinte egy időben, 1956 novemberében lépte át az országhatárt, többnyire illegálisan. Ez a hullám főképp fiatal (25 év körüli), városi (több mint fele budapesti, illetve 30%-a dunántúli) munkaképes férfiakból állt (a kivándorlók csupán egyharmada volt nő).⁴⁰ Sokan közülük

37 Kovács Ilona: Magyar szóránközösségek a Kárpát-medencén kívül. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest: 2008. 436–445, itt: 436. Az idézetben említett személyekről röviden: Eckhardt Tibor 1932 és 1940 között a Független Kisgazdapárt elnöke volt, majd 1940-ben Horthy Miklós kormányzó megbízásából a német orientáció ellensúlyozására az Egyesült Államokba utazott. 1945 után az antikommunista emigráció egyik vezéralakja lett. Nagy Ferenc a második Magyar Köztársaság miniszterelnöke, Varga Béla a nemzetgyűlés elnöke, Kovács Imre pedig a Nemzeti Parasztpárt elnökhelyettese volt. Mindhárman 1947-ben emigráltak, és aktívan politizáltak külföldön is. Varga Béla 1949-ben, New Yorkban megalapította a Magyar Nemzeti Bizottmányt, mely az 1950-es években az emigrációban élő magyarok egyik legkiterjedtebb intézménye lett.

38 Az említett törvények teljes szövege olvasható a www.1000ev.hu weboldalon; letöltés ideje: 2016. 03. 22. Lásd erről bővebben Tóth Pál Péter: Az állampolgárságtól megfosztva. *Kisebbségkutatás*, 2000. 9 (3). 432–446.

39 Torbágyi, 2004. Magyarok Latin-Amerikában, i.m. 19–20.

40 Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m.

egyetemi hallgatóként, tanulmányaikat megszakítva szöktek külföldre. Menekülésük oka az előző kivándorlási hullámokhoz képest jóval sokrétűbb volt. 1956 és 1957 között ugyanis nemcsak a forradalmi események résztvevői hagyták el Magyarországot, hanem mindazok, akik a Rákosi-korszakban kilátástalannak látták jövőjüket, és a jobb életkörülmények reményében az elvándorlás mellett döntöttek. Ez utóbbiak ráadásul többen is voltak, mint a kifejezetten politikai okok miatt menekülni kényszerülők. Az 1956-os forradalom után kialakult emigrációban a politikai és gazdasági motivációk összemosódtak csakúgy, mint a későbbi – 1968-as prágai tavasz eltírását és az 1981-es lengyel hadiállapot kihirdetését követő – kelet-közép-európai tömeges migrációs hullámok esetében.

Az ötvenhatos kivándorlás fő iránya Ausztrián és Jugoszlávián keresztül vezetett Nyugat-Európába, valamint a tengerentúlra. 1956 és 1957 között Ausztriába több mint 180 000, Jugoszláviába majd 20 000 magyar bevándorló érkezett (az utóbbiakat illetően többségük 1957 januárját követően hagyta el déli irányban az országot, miután a hatóságok az osztrák-magyar határt szinte hermetikusan lezárták). Az Ausztriába vándoroltak 10%-a ott telepedett le, 6%-a idővel visszatért Magyarországra, míg a Jugoszláviába érkezők közül 4–500-an maradtak ott, és 11%-uk repatriált. Az összes többi (mintegy 160 000) menekült továbbvándorolt Nyugat-Európa más országaiba, illetve a tengerentúlra. Legtöbben most is az Egyesült Államokban kötöttek ki (közel 40 000 fő). A kvótarendszertől függetlenül történő befogadásukat az 1950-es évek elején elfogadott bevándorlási törvények (*Immigration and Nationality Act of 1952 – McCarran-Walter Act, Refugee Relief Act of 1953*) tették lehetővé. Nagy számban kerültek ötvenhatosok továbbá: a tengerentúlon Kanadába (26 500 fő), Ausztráliába (11 000 fő) és Dél-Afrikába (1300 fő); Európában Nagy-Britanniába (21 000 fő), Németországba (15 500 fő), Franciaországba (12 700 fő), Svájcba (12 000 fő), valamint Belgiumba, Hollandiába és Svédországba (együttesen 10 000 fő).⁴¹

Az ötvenhatosok a befogadó országokban lényegesen kedvezőbb bánásmódban részesültek, mint az előző emigrációs hullámokkal érkezők. Szinte felnéztek rájuk, a szovjet elnyomás ellen küzdő szabadságharc hőseinek, a magyar forradalom dicső veteránjainak tartották őket. Erről tanúskodik többek között az amerikai *Time* magazin 1957. január 7-én megjelent száma is, mely az 1956. év emberének a „magyar szabadságharcost” választotta.⁴² Az ötvenhatosok pozitív megítélése nemcsak a közvéleményben, hanem az intézkedő hatóságok és szervezetek viselkedésében is kitűnt. A tudományos élet is érdeklődéssel fordult feléjük: a New

41 Az 1956-os forradalom utáni magyar emigrációs hullámra vonatkozó számadatok forrásonként eltérnek ugyan egymástól, de lényeges különbséget nem mutatnak. Az itt közölt adatok forrása: Borbándi, 2006. A magyar emigráció életrajza, i.m. 160. (Borbándi Szépfalusi István és Dávid Zoltán erre vonatkozó tanulmányaira hivatkozik.) Ausztria és Jugoszlávia belügyminisztériumai is megközelítőleg 200 000 főre becsülték az 1957 első feléig Magyarországról érkező menekültek számát (Ausztriában 170 704, Jugoszláviában 19 181, azaz összesen 193 885 főre). Lásd Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m. 625.

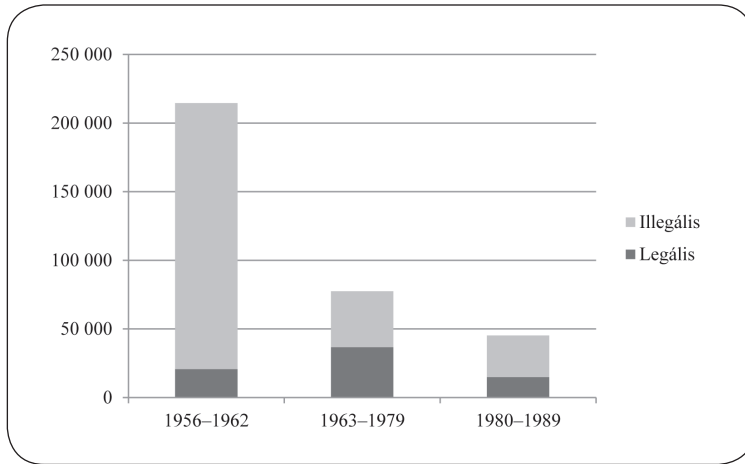
42 *Time. A Weekly News Magazine* (Man of the Year: Hungarian Freedom Fighter). 1957. január 7.

York-i Columbia Egyetem kutatócsoportot küldött Ausztriába és Németországba, míg a New Jersey állambeli Rutgers Egyetem az Egyesült Államokban tanulmányozta a migráns ötvenhatosok közösségeit.⁴³ A diaszpórában élő magyarok is nyitottak voltak az újonnan érkezők befogadására. A különböző nézeteltérések és pártállások ellenére, még a negyvenötösök és negyvenhetesek szervezeteinek vezetői is egyetértettek a szovjet mintára Magyarországon kialakított hatalmi rendszer tagadásában, és egyúttal elismerték az 1956-os forradalom céljait.

Ez az új emigrációs hullám a magyar diaszpóra intézményes kereteinek alakulásában lényeges változást nem eredményezett. Az ötvenhatosok nem hoztak magukkal olyan meghatározó pártpolitikai programokat, mint az őket megelőző hullámokkal érkezők. Egyrészt azok közül, akik a forradalmi eseményekben nem vettek részt, sokan bekapcsolódtak a már meglévő szervezetek munkájába. Másrészt azok, akik a forradalomban valamilyen konkrét szerepet vállaltak, és politikai küldetésüket folytatni kívánták külföldön is, olyan új szervezeteket hoztak létre, melyek alapelveit (mint az emberi és állampolgári jogokra és szabadságokra épülő állami berendezkedés megteremtését Magyarországon) a már meglévő diaszpóra-szervezetek többsége is magáénak érezte. Ezek közül az egyik legkiemelkedőbb kezdeményezés a Magyar Forradalmi Tanács megalakulása volt, melynek első, 1957. január 5-én, Strasbourgban tartott kongresszusán újra kifejezésre jutottak az 1956-os forradalom céljai: a magyar nép függetlenségének, önállóságának és szabadságának kivívása; a szovjet csapatok kivonultatása; valamint a demokratikus magyar kormányzati rendszer helyreállítása. Mindemellett természetesen voltak olyanok is, akik a magyarországi politikai folyamatoktól élesen elhatárolódva, a diaszpóra-közösségek szervezetein kívül maradván, elsősorban a többségi társadalomba kívántak beilleszkedni és új életet kezdeni.

A magyar diaszpóra-közösségek fejlődéstörténetében az 1956–57-es emigrációs hullám volt az utolsó jelentős utánpótlás. A Magyarországról történő elvándorlás ezt követően sem szűnt meg, de ilyen méretű és időben körülhatárolható exodus azóta nem volt tapasztalható. 1960 és 1989 között összesen mintegy 130 000 ember hagyta el Magyarországot. A hivatalos adatok szerint, míg az 1960–70-es években a legális és illegális kivándorlók száma közelített egymáshoz, addig az 1980-as évtizedben az államhatárokat illegálisan átlépők aránya ismét nagyobb lett (lásd 3. ábra).

43 Borbándi, 2006. A magyar emigráció életrajza, i.m.



3. ábra: Magyarországról legálisan és illegálisan kivándorlók száma 1956 és 1989 között⁴⁴

Az 1960–70-es években – elsősorban az Egyesült Államokban – a migrációs eredetű kisebbségi közösségek külső és belső megítélése is lényegesen átalakult. A sokáig domináns olvasztótégely (*melting pot*) elméletet fokozatosan felváltotta a multikulturalizmus ideája. Ez a változás a törvényhozás szintjén is kifejezésre jutott. Az Egyesült Államok 1965-ös bevándorlási törvénye (*Immigration and Nationality Act of 1965*) eltörölte az 1921 óta hatályos etnikai és nemzetiségi alapú kvótarendszert. Arról, hogy ezt a változást milyen volt magyar-ként megélni, Ludányi András a következőket írta a *Kisebbségkutatás* folyóirat 2015/2-es tematikus diaszpóra számában: „Emlékszem, hogy három-négy magyar cserkész barátommal felszálltunk a BMT földalatti vonalra, hogy Queensből Manhattanbe menjünk. Magunk között élénken magyarul beszélgettünk. Erre odajött hozzánk egy öreg »úr« aki nekünk támadt, hogy elég volt a »foreign jibberish«-ből, beszéljeteek »amerikaiul« – mondta, majdnem ordítva. De ennek a mítosznak sem volt tartása. [...] Rájöhetett mindenki, hogy az olvasztótégely sem egyéb, mint elangolszászosítás más néven. Így a népi tradíciójukat még őrző amerikaiak (zsidók, görögök, örmények stb.) egy új ideált állítottak az olvasztótégellyel szembe: a »mozaik«, vagyis kulturális pluralizmusra alapozott amerikaiságot.”⁴⁵ Mindemellett kezdetét vette az a folyamat, melyet Khachig Tölölyan diaszpórákutató az „eticitás re-diaszporizálásának” (*re-diasporization of ethnicity*) nevez, s mely jelentősen hozzájárult a világban szétszóródott migrációs eredetű

44 Az ábrán megjelenő adatok forrása: Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m. 624.; Vö: Tóth Pál Péter: A nemzetközi vándormozgalom szerepe a népességfejlődésben. In: Faragó Tamás – Öri Péter (szerk.): *Történeti demográfiai évkönyv 2001*. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2001. 327–343, itt: 336.

45 Ludányi András: Szétszórtság magyar sors: múlt, jelen, jövő. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24 (2). 113–120, itt: 115–116.

közösségek és intézményrendszereik mai formáinak kialakulásához. Ez a folyamat úgy kezdődött, hogy az Egyesült Államokban élő különféle etnikai közösségek (örmények, görögök, törökök stb.) vezetői – látván a zsidó diaszpóra sikeres lobbiját az 1967-es hatnapos háború alatt – egyre gyakrabban fogalmaztak meg ún. „diaszpórikus kötelezettségvállalásokat” (*diasporic commitments*), arra ösztönözve a földrajzilag széttagolt etnikai rokonszomszágokat, hogy fogjanak össze anyaországuk egységes támogatása érdekében.⁴⁶ Ilyen indíttatásból jött létre többek között 1972-ben az Amerikai Örmények Tanácsa (Armenian Assembly of America), 1974-ben az Amerikai Hellén Intézet (American Hellenic Institute) és 1979-ben a Török-Amerikai Egyesületek Tanácsa (Assembly of Turkish American Associations).⁴⁷

Ezek a változások hatással voltak a tengerentúli magyar diaszpóra-közösségek fejlődéstörténetére is. Egyrészt a kulturális pluralizmus elvének népszerűvé válásával új lendületet kapott a magyar nyelv- és hagyományápolás, valamint a nemzeti öntudat erősítése. Másrészt az 1970-es években több olyan magyar szervezet is alakult, melynek alapjait – ha kimondatlanul is – a diaszpórikus kötelezettségvállalás adta. A fentebb említett örmény, görög és török példákkal ellentétben azonban ezek a magyar szervezetek elsősorban nem az anyaország támogatását sürgették – hiszen annak államberendezkedését és kormányát elítélték –, hanem a történeti Magyarországtól elcsatolt területeken élő, ún. őshonos közösségek kisebbségi jogainak védelmét.⁴⁸ 1974-ben Zolcsák István megalapította São Paulóban az Erdélyi Világszövetséget, melynek elnökévé – az észak-amerikai magyarokkal való együttműködés érdekében – a Floridában élő Wass Albert íróvá választotta. Két évvel később, 1976-ban Hámos László vezetésével létrejött a Romániai Emberi Jogok Bizottsága (Committee for Human Rights in Romania), mely – miután a felvidéki magyarok sorsának előmozdítását is felvállalta – 1983-ban nevet változtatott, s azóta Magyar Emberi Jogok Alapítványa (Hungarian Human Rights Foundation) néven működik.⁴⁹ Míg Wass Albert és köre elsősorban a helyi magyar diaszpóra-közösségekben igyekeztek serkenteni az erdélyi magyarok sorsáért való felelősség érzését, addig Hámos László és társai az amerikai kormányt és közvéleményt igyekeztek mozgósítani

46 Tölölyan, Khachig: *Diaspora Studies: Past, Present and Promise. IMI Working Paper Series*, 55 (April 2012.) Letöltés helye: www.imi.ox.ac.uk; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

47 A felsorolt diaszpóra-szervezetekről lásd www.aaainc.org (Amerikai Örmények Tanácsának honlapja); www.aheworld.org (Amerikai Hellén Intézet honlapja); www.ataa.org (Török-Amerikai Egyesületek Tanácsának honlapja); letöltés ideje: 2016. 03. 22.

48 A Kárpát-medencében, kisebbségben élő határon túli magyarok támogatása nem volt új keletű a tengerentúli magyar diaszpórában. Az Egyesült Államokban már az 1950-es években léteztek olyan szervezetek, melyek kifejezetten az erdélyi magyarok jogainak védelmét szolgálták. Ilyen volt az 1952-ben alapított Amerikai Erdélyi Szövetség (mely intézményes keretek között 1955-től az Amerikai Magyar Szövetség tagszervezeteként működött), valamint az attól Clevelandben 1956-ban különvált Erdélyi Bizottság. Ezek a kezdeményezések nem meglepőek, ha figyelembe vesszük, hogy a diaszpórában élők közül sokan a történeti Magyarországtól elcsatolt területekről származtak. A diaszpóra ez irányú aktivitása azonban az 1970-es években felélénkült és új formát öltött.

49 A Magyar Emberi Jogok Alapítványának történetéről és tevékenységéről lásd www.hhrf.org; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

a kisebbségben élő magyarok emberi jogainak kivívásáért. Ezeknek a céloknak az elérése érdekében tett konkrét akciók, tevékenységek és demonstrációk kiterjedtek az egész kontinensre, ezzel tágítva a tengerentúli magyar diaszpóra kapcsolathálóját.

IV. szakasz: *diaszpóra vs. új migráció*

„Kimondtam önmagamnak: New Jerseyben élek, New Jersey-i magyar vagyok. Rájöttem, hogy ezt ki lehet olyan egyszerűen és természetesen mondani, mint azt, hogy van budapesti magyar, kolozsvári magyar, kárpátaljai magyar, van moldvai magyar és egyre nagyobb számmal vannak bukaresti magyarok. Van New Jersey-i magyar és Buenos Aires-i magyar is. Nem mint ideiglenes képlet, hanem mint állandó fogalom.” – Cseh Tibor beszéde az 1972 szeptemberében tartott herefordi találkozón⁵⁰

A magyar diaszpóra-közösségek életében a második világháború után kialakult megosztottság jelei ugyan még ma is fellelhetők, az abból fakadó konfliktusok napjainkra konszolidálódtak. A negyvenötös, negyvenhetes és ötvenhatos emigránsok otthonról hozott sérelmeik, politikai hitvallásuk és nézeteltéréseik okozta szegregációt lényegesen enyhítették a magyar kolóniákat összetartani kívánó törekvések. A világban – többnyire kényszerből – szétszóródott magyar közösségek emigrációs jellege idővel elhalványodott, és ezzel együtt a magyarországi hatalommal való szembenállásának heve is csökkent. A politikai érdekek mentén létrehozott, egymással viaskodó szervezetek – melyek mintegy konzerválták a menekülés pillanatának politikai aktualitását – néhány évtized leforgása alatt idejétmúlttá váltak, legtöbbjük meg is szűnt.

A hazaköltözés reményének feladása és az anyaországtól való eltávolodás új kihívásokat és lehetőségeket hozott a diaszpórában élőknek. Újabb tömeges magyar migrációs hullámok érkezése híján, a helyi közösségeknek szembe kellett nézniük a kulturális asszimiláció folyamatával, mely a többségi társadalomba való beolvadáshoz, és így a Kárpát-medencén kívüli magyar közösségi élet megszűnéséhez vezethet. Ennek elkerülése érdekében olyan intézményes keretek kialakítására volt szükség, amelyek lehetővé teszik a nemzeti alapon szerveződő diaszpóra-közösségek hosszú távú fennmaradását, a megkülönböztetett etnikumként való létezés vágyának – azaz az etnikai határok megőrzésének – egyik generációról a másikra történő átadását.

50 Cseh Tibor: Nagymagyarország. A világmagyarország összefogása lelki-szellemi alapon. *Itt-Ott* (Szeminárium Hereford, Pa. 1972. szeptember 2–3.), 1973. 6 (1). 55–59, itt: 56.

Az újszerű diaszpóralét kialakításának kezdeti lépései már az 1970-es években megtörténtek. Az ez irányú kezdeményezések talán első nagyobb hatást keltő megnyilvánulása a már említett, 1972-ben, Pennsylvania állam Hereford településén megrendezett magyar találkozó volt. A fentebb idézett Cseh Tibor – a találkozó egyik kulcsszereplője – a következőképp vélekedett a magyar diaszpóralét kihívásairól: „Szétszórtságunk nemcsak problémákat ad, nemcsak elválaszt egymástól, hanem egyben új feladatokat is jelöl ki. Olyan intézményekkel kell hogy alátámasszuk a szórványéletet, mely megeremti körülöttünk a magyar környezetet, ami lehetővé teszi, hogy szépen éljünk, magyarul éljünk. [...] Gettó-életforma helyett szórvány-életmódra kell felkészülnünk.”⁵¹ Ezen elvek mentén jött létre a Magyar Baráti Közösség, mely 1972 óta minden évben (1973 kivételével) megszervezi az Itt-Ott találkozót: az Egyesült Államokban élő magyarok egyik legjelentősebb összejövetelét, melynek 1976 óta az ohioi Lake Hope State Park (Reménység Tava Állami Park) ad otthont.⁵²

Az 1980–90-es években megsokszorozódott azoknak a magyar diaszpóra-szervezeteknek a száma, melyek régebben működő szervezetek egyesülésével jöttek létre, függetlenül azok alapító tagjainak politikai nézeteitől. A kétpólusú világrendszer megszűnését követően a globalizáció folyamatai lehetővé tették a földrajzilag széttagolt diaszpóra-közösségek államhatárokat átívelő dinamikus kapcsolathálójának kiszélesítését és megerősítését. Az ezredfordulót követően több olyan ernyőszervezet alakult, amely regionális szinten köti össze a különböző országokban működő magyar intézményeket. Szembetűnő példái ennek: Európában a 2001-ben megalakult Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége (NYEOMSZSZ), amely tagszervezetein keresztül tizenöt ország magyar diaszpóját fogja össze; a tengerentúlon a 2004-ben alapított Latin-Amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetsége (LAMOSZSZ), amely Argentína, Brazília, Chile, Costa Rica, Paraguay, Uruguay és Venezuela országos magyar szervezeteit egyesíti.⁵³

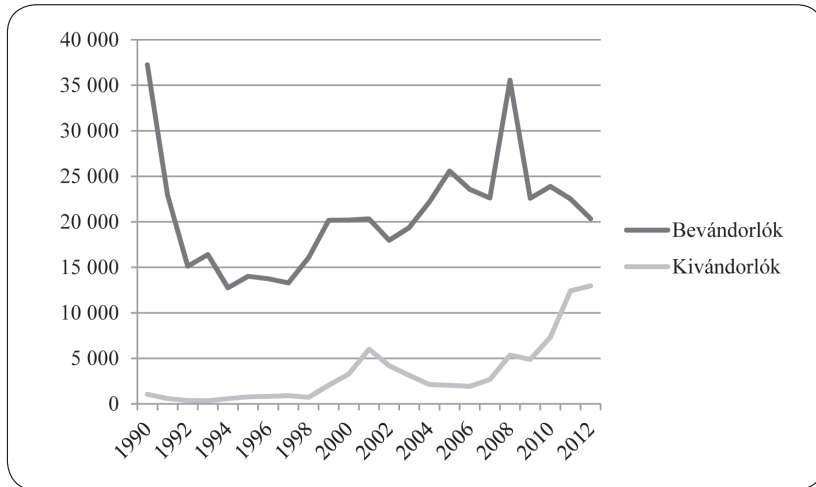
A jelenkori Magyarországot érintő migrációs folyamatok tekintetében, az új magyar emigráció – a klasszikus kivándorlási hullámokkal összevetve – arányaiban kisebb, időben jobban eloszlik, s inkább gazdasági, mint politikai jellegű. Mindemellett az elmúlt bő negyed évszázadban Magyarország cél- és tranzitországgá vált: ez idő alatt a bevándorlók száma mindvégig

51 Cseh Tibor: A szétszórtsági életforma lehetőségei. *Itt-Ott* (Szeminárium Hereford, Pa. 1972. szeptember 2–3.), 1973. 6 (1). 79–81, itt: 79. A Kárpát-medencén kívül élő magyar közösségek szóhasználatában – kiváltképp az Egyesült Államokban – sokszor a szétszórtság, illetve a szórvány kifejezések – mint önazonosító kategóriák – keverednek a diaszpóra fogalmával, mint az az idézett Cseh Tibor szövegből is kitűnik. Ezzel szemben a hazai szakirodalomban ezek a kifejezések élesen elkülönülnek egymástól: míg a diaszpóra a migrációs eredetű közösségekre, addig a szórvány a helyben kisebbséggé vált, és az asszimiláció hatására tömb-szerűségéből fokozatosan veszítő közösségekre utal. Lásd erről bővebben Gazsó Dániel, 2015. Egy definíció a diaszpórakutatás margójára, i.m.

52 A Magyar Baráti Közösség működéséről, valamint az Itt-Ott találkozókról lásd bővebben www.mbk.org; www.itt-ott.org; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

53 Az említett ernyőszervezetekről lásd www.nyeomszsz.org és www.lamoszsz.org; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

magasabb volt a kivándorlókénál. Következésképpen ennek a szakasznak az elemzésénél – az új magyar emigráció mellett – elengedhetetlen a bevándorlás, a menekültügy, valamint a Magyarországon történő letelepedés kérdésköreinek ismertetése (lásd 4. ábra).



4. ábra: A be- és kivándorlás alakulása Magyarországon 1990-től⁵⁴

A magyarországi bevándorlást alapvetően a négy szomszédos országból – Romániából, Szerbiából, Ukrajnából és Szlovákiából – áttelepültek száma és összetétele határozza meg. Az 1990 és 2013 között regisztrált több mint 500 000 bevándorló 60%-a ezekből az országokból érkezett. Az első nagyobb bevándorlási hullám – mely főként Romániából áttelepültekből állt – 1988 és 1991 között lecsengett. Ezt követően a bevándorló külföldi állampolgárok száma alacsonyabb szinten (évi 13–16 000 fő között) mozgott, csak az ezredforduló körüli években érte el 20 000 főt, majd újra stabilizálódott (évi 20–25 000 fő között ingadozva). Kivételt jelentett a 2008-as év, amikor a bevándorlók száma jelentősen megugrott (meghaladva a 35 000 főt). Ezt a kimagasló értéket elsősorban az Európai Gazdasági Térség (EGT) állampolgárainak szabad mozgására és letelepedésére vonatkozó új magyarországi jogszabály (2007. évi I. törvény) idézte elő.⁵⁵ A 2007. július 1-jén hatályba lépő törvény leegyszerűsítette az EGT-állampolgárok (és családtagjaik) számára az állandó lakhely létesítésének feltételeit

54 Az ábrán megjelenő adatok a külföldi állampolgárok be- és a magyar állampolgárok kivándorlására vonatkoznak. Forrás: Gödri Irén – Soltész Béla – Bodacz-Nagy Boróka: *Immigration or Emigration Country? Migration trends and their socio-economic background in Hungary: a longer-term historical perspective* (Working Papers on Population, Family and Welfare No.19.). Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2014. 24. Letöltés helye: www.demografia.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.; Gödri Irén: Nemzetközi vándorlás. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2015. 187–211, itt: 190. Letöltés helye: www.demografia.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

55 A törvény teljes szövege olvasható a mkogy.jogtar.hu weboldalon; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

Magyarországon. 2008-ban közel 20 000-en éltek ezzel a lehetőséggel. Ez azonban nem jelenti azt, hogy közülük mindenki itt is maradt: a lakcímlétesítés sok esetben nem járt együtt a tényleges letelepedéssel.

Az Európai Unióhoz való csatlakozást követő években egyre többen érkeztek az országba más nyugat-európai államokból (elsősorban Németországból), valamint Ázsiából (főként Kínából és kisebb arányban, de jelentős számban Vietnamból) is. Míg a 2000-es évek elején a bevándorlók több mint 70%-a a fentebb említett négy szomszédos ország valamelyikéből származott, addig 2013-ban arányuk még a 30%-ot sem érte el. Mindez a kibocsátó országok körének kiszélesedését, a bevándorlók származási ország szerinti diverzifikálódását jelzi.⁵⁶

Az eddigiekben tárgyalt, Magyarországon tartózkodási engedélyt kapott külföldi állampolgárok bevándorlása nem összekeverendő a jelenleg sokat vitatott menekültek ügyével. Ez utóbbit illetően, az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR) 2014-es jelentése szerint a fejlett ipari országokban 22 éve nem kértek ilyen nagy számban (866 000 fő) menedéket.⁵⁷ Az őket befogadó országok rangsorában első helyen Németország (173 000 fő), második helyen az Egyesült Államok (121 000 fő), harmadik helyen Törökország (87 000 fő) állt. Magyarországon a menedékkérők száma 2012-ben alig haladta meg a 2000 főt, 2013-ban majd 19 000 fő, 2014-ben több mint 42 000 fő volt, míg 2015-ben (január 1-je és augusztus 31-e között) meghaladta a 132 000 főt. Ez utóbbi menekülthullámmal elsősorban szír (31%), afgán (26%) és koszovói (17%) állampolgárok érkeztek, főként fiatal férfiak (a nők aránya alig haladta meg a regisztráltak 20%-át, a medián életkor mindkét nem esetében 23 év volt). A menedékkérők többsége (legalább 70%-a) azonban nem itt kíván letelepedni: Magyarországot csak tranzitországnak tekinti, és még a hivatalos eljárás befejezése előtt továbbvándorol más országba. Következésképpen a keletről nyugatra tartó tömeges migráció eddig jelentős demográfiai változást nem idézett elő Magyarországon.⁵⁸

Nemzetközi összehasonlításban Magyarországon a bevándorlók, valamint a huzamosan itt tartózkodó külföldi állampolgárok száma és népességen belüli aránya is igen csekély. Egyrészt míg a nyugat-európai országok többségében a bevándorlók ezer lakosra számított aránya 5, sőt némely államban 10 ezrelék feletti, addig Magyarországon ez az érték az ezredforduló

56 Gödri Irén, 2015. Nemzetközi vándorlás, i.m.

57 Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának 2014-es jelentésében közölt adatok 44 „fejlett ipari országra” (*the 44 industrialized countries*) vonatkoznak. Lásd *Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries, 2014*. Letöltés helye: www.unhcr.org, letöltés ideje: 2016. 03. 22.

58 A menekültüggyel kapcsolatos számadatok forrása: Papp Z. Attila – Kovács András – Morauszki András: Menedékkérők Magyarországon 2015-ben. In: Csuka Gyöngyi – Török Ádám (szerk.): *Az Európába irányuló és 2015-től felgyorsuló migráció tényezői, irányai és kilátásai. MTA Migrációs Munkacsoport elemzése*. Magyar Tudományos Akadémia: Budapest, 2015. 11–23. Letöltés helye: www.mta.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.; Freid Mónika – Andrejcsik Linda (szerk.): *Magyarország, 2014*. Központi Statisztikai Hivatal: Budapest, 2015. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.; Gödri Irén, 2015. Nemzetközi vándorlás, i.m.

óta 1,8 és 2,6 ezrelék között ingadozik (kivéve a 2008-as évet, amikor 3,5 ezrelék volt). Másrészt az EU-27 össznépségének közel 7%-a más ország állampolgára, ráadásul több mint 4%-uk Európán kívülről érkezett.⁵⁹ Ezzel szemben Magyarországon az érvényes engedéllyel rendelkező, huzamosan itt tartózkodó külföldi állampolgárok száma 2015. január 1-jén csupán 139 700 fő volt, az ország népességének 1,4%-a. Túlnyomó többségük Európából, ezen belül is a környező országokból, főképp Romániából, Ukrajnából, Szlovákiából, valamint Németországból származik.⁶⁰

A Magyarországról történő kivándorlást illetően megfigyelhető, hogy a magyar emigráció az 1990-es években megtorpant, majd a 2000-es évek második felében – kiváltképp a 2008-as gazdasági válság kirobbanását követően – felélénkült, míg napjainkban rohamosan növekvő tendenciát mutat. Magyarországon az Európai Unióhoz való csatlakozást nem követte az elvándorlás olyan mértékű fellendülése, mint a környező országok többségében (csupán Csehország és Szlovénia esetében volt alacsonyabb szintű a kiáramlás). Az emigráció csak 2007 körül kezdett el növekedni, mely folyamat 2010 után felgyorsult.⁶¹ A hazai statisztikák alapján a legalább egy évre külföldre költözött magyar állampolgárok száma, míg 2010-ben alig haladta meg a 7000 főt, addig 2012-ben majd 13 000 fő, 2013-ban több mint 21 000 fő, 2014-ben már 31 500 fő volt.⁶² A kivándorlás ütemének felgyorsulásával a hagyományosnak nevezhető célországok – Németország és Ausztria – mellett megjelent számos új célszám is, köztük kiemelt jelentőséggel az Egyesült Királyság. Az elmúlt években kivándorlók legalább 20%-a az Európai Unión kívülre költözött.⁶³ Az emigráció legnagyobb mértékben a Közép- és Dél-Dunántúlon, valamint Észak-Magyarországon tapasztalható, mely országrészekben jelentősen fokozza a természetes fogyást.⁶⁴

A külföldre vándorló magyarok túlnyomó többsége fiatal (44%-a 30 év alatti, 77%-a még nem érte el a 40 éves kort), több mint fele (54%-a) férfi, közülük sokan (63%-uk) nőtlenek, hajadonok.⁶⁵ A magyarországi összlakossághoz viszonyítva jóval magasabb közöttük

59 Az EU-27 népességének adatai a 2013. évre vonatkoznak. Lásd Gödri Irén, 2015. Nemzetközi vándorlás, i.m.

60 *Statisztikai tükrök. Népmozgalom, 2014.* Központi Statisztikai Hivatal, 2015. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

61 Gödri Irén, 2015. Nemzetközi vándorlás, i.m.

62 A hivatalos kivándorlási statisztikák többnyire az Országos Egészségbiztosítási Pénztár nyilvántartásából való kijelentkezésekre alapozottak, amelyek nem feltétlenül esnek egybe a kivándorlás évével. Mindemellett a hazai statisztikákban megjelenő kivándorló magyar állampolgárok száma – mint az általában a kibocsátó országok esetében lenni szokott – messze elmarad a tükröstatistikák – azaz a befogadó országok – erre vonatkozó értékeitől. Ez utóbbiak összesített számsora szerint csak a 2013. évben 85 000 magyar állampolgár érkezését regisztrálták más európai országokban. Lásd Gödri Irén, 2015. Nemzetközi vándorlás, i.m.

63 *SEEMIG – Managing Migration in South East Europe transznacionális együttműködési projekt. Helyzetkép a magyarországi elvándorlásról.* 2014. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

64 *Statisztikai tükrök. Népmozgalom, 2014.* i.m.

65 Uo.

a diplomások aránya (18 vs. 32%).⁶⁶ A Nagy-Britanniába vándorlók – más célországokba irányuló magyar emigrációval összehasonlítva – kiváltképp magasan képzetek és fiatalok. A SEEMIG projekt adatfelvételekor (2013 elején) átlagéletkoruk 33 év volt, kiköltözésük idején pedig mindössze 29 évesek voltak.⁶⁷ Az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete által végzett felmérés eredményeiből az is kiderül továbbá, hogy a Nagy-Britanniába történő elvándorlás az esetek többségében egyértelműen gazdasági jellegű és hosszú távra tervezett.⁶⁸ A 2014 áprilisában és májusában végzett online adatfelvétel kérdéseire válaszoló, többségében 2010 után kivándorolt, Nagy-Britanniában élő 5200 magyar emigráns több mint háromnegyede dolgozni ment ki, közel fele-fele arányban vannak közöttük olyanok, akik konkrét munkajánlatra érkeztek, és olyanok, akik csak a kiutazásuk után kezdtek el munkát keresni. A válaszadók több mint felénél volt fontos szempont a magasabb életszínvonal és a jobb munkalehetőség Nagy-Britanniában, valamint a rossz gazdasági helyzet Magyarországon. A rossz politikai helyzet miatti távozást és a szakmai fejlődés lehetőségét kevesebben, de még számottevően említették. Az ezektől eltérő migrációs okok (mint a kíváncsiság, kalandvágy vagy magánéleti problémák) jóval kisebb arányban (a válaszadók alig több mint egyötödénél) bizonyultak fontosnak. A megkérdezettek elsöprő többsége elégedett volt jelenlegi helyzetével, különösen ha a korábbi, magyarországi körülményeivel hasonlította azt össze. Alig több mint egytizedük érezte úgy, hogy helyzete nem javult, vagy rosszabbodott, amióta Nagy-Britanniában él. Többségük éppen ezért nem tervezi a közeljövőben a Magyarországra való visszatérést: közel háromnegyedük soha, vagy a következő öt évben biztosan nem térne vissza.

Mindezzel együtt az újonnan kivándorlókról még nem tudhatjuk: diaszpórává válnak-e vagy sem? Képesek lesznek-e integrálódni az őket befogadó ország társadalmába vagy továbbvándorolnak? A helyi magyar diaszpóra közösségi életében részt vesznek-e vagy azon kívül maradnak? Az etnikai határok megtartásának vágyát tovább adják-e gyermekeiknek vagy asszimilálódnak? A diaszpóralét lényegében egy hosszú távú jelenség, melyet az „idegenben élés” tartóssága jellemez. Arra a kérdésre, hogy az új emigrációs folyamatok a világban szétszóródott magyar diaszpóra-közösségeket gyarapítják-e vagy sem, csak az idő adhat választ.

A diaszpóra és az anyaország kapcsolatát illetően, Magyarország az 1989-es rendszerváltást követően nyitott a határokon kívül élő magyar közösségek felé. Az anyaország-státus felvállalása egyértelműen megjelent az 1989-es Alkotmány (1949. évi XX. törvény módosítása) 6. paragrafusának 3. bekezdésében: „*A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain*

66 SEEMIG. i.m.

67 Uo.

68 A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet (a Menjek/Maradjak dokumentumfilm-sorozat alkotóival, a SpeakEasy Projecttel társulva) a Londonban és Angliában élő, valamint ott dolgozó magyarokról készített kutatásának eredményeiről lásd www.menjekmaradjak.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.”⁶⁹ Az anyaországi támogatások kezdetben azonban elsősorban a határváltoztatások következtében kialakult, szomszédos országokban élő magyar kisebbségi közösségek felé irányultak.⁷⁰ Diaszpóra-közösségeket támogató törvények, fórumok és programok csak 2010 után jöttek létre. Ebben az évben fogadta el az Országgyűlés az ún. kettős állampolgárságról szóló törvényt (2010. évi XLIV. törvény), mely jogszabályi keretek között tette lehetővé a külföldi magyarok számára a magyar állampolgárság felvételének egyszerűsített eljárását, függetlenül attól, hogy a Kárpát-medencében vagy azon kívül élnek. Az egy évvel később elfogadott országgyűlési képviselők választásáról szóló törvény (2011. évi CCIII. törvény) a külföldi magyar állampolgároknak szavazati jogot is adott.⁷¹ Ugyancsak 2011-ben tartotta első ülését a MÁÉRT mintájára és azzal szoros együttműködésben megalakult Magyar Diaszpóra Tanács (MDT), melynek célja, hogy teret adjon a magyar diaszpóra-szervezetek vezetőinek egymás közötti, valamint a magyar kormánnyal folytatott párbeszédére. Az MDT 2011. november 17-én kelt Alapító Nyilatkozata kijelenti, hogy *„A diaszpórában élő magyarságnak – húsz évvel a rendszerváltoztatás után – végre kellő figyelmet kell kapnia a nemzetpolitikában. A nemzeti ügyek kormánya elkötelezett az iránt, hogy az új Alaptörvényben az egységes magyar nemzetre megfogalmazott felelősségvisselést a diaszpóra tekintetében is megvalósítsa.*” Ennek érdekében a Nemzetpolitikai Államtitkárság több olyan programot indított el, melyek kifejezetten a diaszpóra felé irányulnak. 2013-ban létrehozta a Körösi Csoma Sándor Programot, a szétszórtságban élő magyarok identitásának, nyelvi és kulturális ismereteinek ápolása, valamint Magyarországgal való kapcsolatainak erősítése érdekében. A Program keretében az első évben 50, majd az azt követő években 100 ösztöndíjast választottak ki, hogy 6, illetve 9 hónapos kiküldetés alatt segítse a magyar diaszpóra-szervezetek közösségépítő munkáját. Ugyancsak 2013-ban indult a Mikes Kelemen Program, melynek elsődleges célja a magyar diaszpóra könyvtári örökségének rendezett összegyűjtése, Magyarországra szállíttatása, és későbbi méltó felhasználása.⁷² E

69 A külföldi magyarok sorsáért vállalt anyaországi felelősség még az 1989-es Alkotmány idézett paragrafusánál is pregnansabban jutott kifejezésre a 2011-ben elfogadott Alaptörvény D) cikkében: *„Magyarország az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket, egyéni és közösségi jogaik érvényesítését, közösségi önkormányzataik létrehozását, a szülőföldön való boldogulásukat, valamint előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal.*” Az 1989-es Alkotmány (1949. évi XX. törvény módosítása), valamint a 2011-es Alaptörvény teljes szövege olvasható a www.alkotmany.hu weboldalon; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

70 A fentebb említett alkotmányos felelősségvállalás jegyében, az 1990-es években, a szomszédos országokkal kötött bilaterális szerződésekben kihangsúlyozták a nemzeti kisebbségek jogainak védelmét; 1999-ben létrehozták a Magyar Állandó Értekezletet (MÁÉRT), a magyar kormány és a határon túli (elsősorban a szomszédos országokban működő) magyar szervezetek vezetői közötti folyamatos párbeszéd megteremtésére; 2001-ben megalkották a szomszédos országokban élő magyarok támogatásáról szóló ún. státustörvényt (2001. évi LXII. törvény). Ez utóbbi teljes szövege olvasható a mkogy.jogtar.hu weboldalon; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

71 Mindkét törvény teljes szövege olvasható a mkogy.jogtar.hu weboldalon; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

72 A Nemzetpolitikai Államtitkárság diaszpóra felé irányuló programjairól lásd www.nemzetiregiszter.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

programok diaszpórára gyakorolt hatásairól még korai lenne messzemenő következtetéseket levonni. Az azonban bizonyos, hogy a magyar diaszpóra egyre nagyobb jelentőséggel bír az anyaországi nemzetpolitikák alakulásában.

*

A világban szétszóródott migrációs eredetű magyar közösségek élő példái annak, hogy az elvándorlás és a más országok társadalmába való beilleszkedés nem feltétlenül jár együtt a teljes kulturális asszimilációval. E közösségek szolidaritásra és önkéntességre építve képesek voltak létrehozni és generációkon keresztül fenntartani saját szervezeteiket, ezzel mintegy intézményesítve etnikai határaikat. A magyar diaszpóra fennmaradásához – csakúgy, mint a bevándorlással és menekültüggyel kapcsolatos hazai félelmek leküzdéséhez – elengedhetetlen a migráció, az asszimiláció és a társadalmi integráció jelenkori folyamatainak értelmezése, az interetnikus kapcsolatokban rejlő lehetőségek feltárása, valamint az eltérő kultúrák találkozásából és együttéléséből fakadó esetleges konfliktusok megfelelő – békés úton történő – kezelése. Mindehhez – kezdeti lépésként – érdemes felidézni Clifford Geertz több mint harminc évvel ezelőtt írt üzenetét a kulturális sokszínűség édes hasznáról: *„Nem hiszem, hogy egy olyan világ kialakulásától kellene tartanunk, amelyben az egymás kultúráját szenvedélyesen szerető emberek egyfolytában egymást ünneplik; de fenyegetően közelinek tűnik sajnos egy olyan világ képe, amelyben az emberek önfeledten vetik bele magukat hőseik magasztalásába, és ellenségeik ördögi színekbe festésébe. Nem szükséges, sőt nem szabad választanunk az elégedetlen kozmopolitizmus és a gondtalan lokálpatriotizmus között. Egyik sem előnyös a kollázslét szempontjából.”*⁷³

73 Geertz, Clifford: A sokféleség édes haszna. In: Ugyanó: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Századvég Kiadó: Budapest, 1994. 332–351, itt: 350–351.; Vö: Ugyanó: *The Uses of Diversity. The Tanner Lectures on Human Values*, 1985. 7. 253–275, itt: 273–274.